

Marek Fapšo

Báseň a dějiny.

Příspěvek k literárním počátkům Ignáce Cornovy¹

Abstract: This text considers the early creative output of Ignác Cornova, in particular his lesser-known odes and his war poetry. It draws on contemporary research of the latter third of the 18th century focussing on the dynamic social change of the period, the transformation of the media, the emergence of a modern 'public', and changing perceptions of artistic as opposed to educational output. One of the difficulties of conceptualizing this period is the existence of two opposing trends - the older 'Baroque' tradition and the more 'modern' currents of the future national movement. Our text largely obviates this dichotomy by proposing a framework in which Cornova's oeuvre is seen as evidence of an idiosyncratic cultural situation with its own features and markers. The aim of our study is to place Cornova's early works within the literary context of his time - a context hard to appreciate today. We are not looking for the 'future' Cornova in those beginnings, nor the 'embryos' of his later development. Rather, we hope to rehabilitate the literary context in the Czech lands in the 1770s and 1780s as it veered between late Baroque odes, war reportage, and enlightenment patriotism. Alongside Cornova we consider now forgotten figures such as Vojtěch Kofara, Michael Denis, Johann Joseph Eberle and Václav Thám. The result is not a group biography, but rather a problem analysis of one segment of a period that defies unequivocal definition.

Keywords: Enlightenment; poetry; Ignác Cornova; 18th century; war poetry; Seven Years War; enlightenment; patriotism; national movement

Klíčová slova: osvícenství; básnictví; Ignác Cornova; 18. století; válečná poezie; sedmiletá válka; osvícenství; patriotismus; národní hnutí

Kontakt: Ústav českých dějin FF UK - marek.fapso@ff.cuni.cz

 <https://orcid.org/0000-0001-9711-2065>

Marek Fapšo, *Báseň a dějiny. Příspěvek k literárním počátkům Ignáce Cornovy*, Cornova. Revue české společnosti pro výzkum 18. století, 2022, 12 (1), 19–28; <https://doi.org/10.51305/cor.2022.01.02>

Kutnarova biografie Ignáce Cornovy je i přes své stáří dodnes nejrelevantnější syntézou jeho života a díla. V jedné z jejích první částí František Kutnar shrnuje: „Zněla-li epika Cornovova v lehkých, buď rýmovaných neb nerýmovaných verších a byla-li odrazem dosti chudá a výrazem suchá, tekou allegorické idyly mnohomluvným, obrazy plným proudem Vergiliových a Tibulových pastýřských idyl, k nimž mají však daleko už proto, že nevyšla forma jejich z nitra látky, nýbrž byla jí jen navlečena. Horác, Tibul, Theokrit a Vergil jsou tu nedostižnými vzory, Geszner, Kleist, Klopstock a Denis bezděčnými podněcovateli a vůdci ve formě i v látce.“² Nepůvodnost, neoriginálnost, vumělkování. To jsou pojmy, které se v minulosti často pojily s básnictvím druhé poloviny 18. století. Na rozdíl od dalších Cornovových prací, zejména těch historických, zůstávají jeho básně a vůbec umělecká tvorba zejména 70. a 80. let většinou stranou. V tomto směru jsou symptomem chybějící konceptualizace.

¹ Tento příspěvek vznikl na základech výzkumu v mé disertační práci obhájené na FF UK v roce 2019.

² František KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy (Příspěvek k osvícenské historiografii)*, in: Týž, *O dějinách, lidu a lidech*, Červený Kostelec 2019, s. 208.

Dějiny literatury českých zemí v 18. století patří totiž konceptuálně k nejproblematictějším epochám. Jestliže na jedné straně, tj. na počátku tohoto století, stojí ještě mohutný celek „barokní“ literatury, tak na opačné straně máme vymezenou rodící se literaturu národního obrození. Prostor mezi těmito celky, onen přechod mezi zmíněnými fázemi dějin českých zemí ležel a vlastně stále trochu leží mimo pozornost hlubších analýz. A pokud je některý z textů této doby reflektován, pak prizmatem toho, co je v něm „ještě“ barokního a co „už“ obrozenského. Klasické schéma tohoto období nabízí už Arne Novák: „[...] a tak české písemnictví XVII. a XVIII. stol. nemůže postavit nic na roveň barokním chrámům té doby s jejich smělym řešením prostoru, napovídajícím nekonečnost, s jejich přepychovou nádherou pozemskou, jenž napomáhá obraznosti i citu při rozletu do nadlidských a nadzemských končin božství a věčnosti. [...] Za to veliký význam má slovesné baroko české pro vývoj lidové poesie, která v něm namnoze tkví kořeny, aby pak látku i formu odtud převzatou přetvářela a obnovovala podle životně duchovných potřeb primitivních tříd, jež jsou jejími nositeli, tj. spolutvárci a zároveň konzumenty. [...] zde připravena i půda pro národní obrození v stol. XVIII. a hlavně XIX., kdy vůdcové vyšli z lidu a kdy se ve svém obrodném úsilí posilovali právě lidovou poezií a jejími hodnotami jazykovými i estetickými.“³

Teprve výzkum posledních let, který je spojen zejména s autory jako Michael Wögerbauer, Petr Píša, Václav Petrbok či Václav Smyčka a dalšími, začal systematicky ukazovat na svéráznost období, v němž mimo jiné vyrůstá i osobnost Ignáce Cornovy. Zkratkovité dělení české, německé a latinské literatury se v mnoha ohledech ukazuje jako neudržitelné a zároveň se do tématu vkládají nové perspektivy zaměřené na otázky mediálních proměn, proměn publika i samotného konceptu autorství. Cornovovo dílo se tak může ukázat v těchto ohledech ve zcela jiném světle. I na zahraniční výzkumy lze v tomto ohledu navázat. Olav Krämer například nedávno přesvědčivě ukázal, jak zásadní pro dané období je fenomén tzv. *Lehrgedicht*, jenž je sice vázán na německojazyčné prostředí, ale má své paralely i v kontextu francouzském a anglickém.⁴ Annika Hildebrandt pak připomněla z velké části dnes už zapomenutý koncept válečné poezie spojené zejména se sedmiletou válkou v polovině 18. století.⁵

Následující řádky nemají za cíl nabídnout hotové závěry či velké teorie, spíše bych chtěl na několika dílčích příkladech připojit své interpretace, k nimž mě studium jeho textů v minulosti zavedlo. Cílem je představit Cornovy rané básnické pokusy na půdorysu aktuálního výzkumu poslední třetiny 18. století.

Ódy

František Kutnar souhrnně uvádí, že Ignác Cornova v 70. a 80. letech vydal hned několik oslavných básní: *Auf das von Joseph II. geehrte Andenken des K. preusz. Feldmarschalls Gr. v. Schwerin* (1776), *Die Mutter schied. Eine Ode auf den Tod Marien Theresien*

³ Arne NOVÁK – Jan V. NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, Olomouc 1936, s. 127–128.

⁴ Olav KRÄMER, *Poesie der Aufklärung. Studien zum europäischen Lehrgedicht des 18. Jahrhunderts*, Berlin-Boston 2019

⁵ Annika HILDEBRANDT, *Die Mobilisierung der Poesie. Literatur und Krieg um 1750*, Berlin – Boston 2019.

(1780) a *Auf den Besuch Papst Pius VI. bei Joseph II.* (1782). Kutnar sám přitom vychází ze starší Kalinovy biografie a některé z nich je dnes velmi těžké dohledat.⁶ Tento druh poezie zůstává výrazně stranou a je otázkou, proč tomu tak je. Pravděpodobně je zde na vině výše představený dlouhodobý interpretační sediment, který tvorbu této doby jen těžko zařazuje – nejde totiž už o oslavné barokní hymny, ale zároveň to *ještě* nejsou nacionalizované obrozenské básně. Zároveň jsou ale tak trochu obojím. Jak je tedy interpretovat?

Jen letmý náhled do bibliografie sledovaného období nám může ukázat, že tento druh poezie nebyl v případě Cornovy nikterak originální. A tak ve slavném Thámově sborníku publikoval Václav Stach (1754–1831) báseň „Smrt Marye Terezye“, kterou Karel Sabina označil za doklad přežívající formy latinských ód a tehdejšího omezeného politického obzoru.⁷ Dále známe například oslavu příjezdu druhé manželky Josefa II. Marie Josefy Bavorské do Vídně z pera Michaela Denise (1729–1800),⁸ pololidovou oslavnou píseň o Josefu II. samouka Vojtěcha Kořary (1742–1831),⁹ ódu na pražského arcibiskupa Antonína Příchovského z Příchovic od Johanna Josepha Eberleho (1735–1772)¹⁰ nebo další Stachovu báseň, tentokrát o korunovaci Leopolda II.¹¹ Výčet by samozřejmě mohl pokračovat.

Každá z nich vznikla v poněkud odlišných kontextech a je otázkou, zdali není přílišným násilím na jejich výkladu, pokud se budeme snažit hledat nějaký jejich společný jmenovatel. Pomineme-li zjevnou tematickou podobnost, tj. oslava určité osobnosti či události, tak můžeme nahlédnout tuto produkci pohledem, jenž nedávno synteticky rozpracoval Václav Smyčka.¹² Poslední třetinu 18. století označil jako dobu akcelerovaných knižních trhů, které proměnily nejen ekonomii knihařské profese, ale vůbec způsob čtení a vnímání textů. Postupně se forma čtení jakožto veřejné instituce transformovala na soukromou konzumaci stále nových čtenářských produktů. Zároveň se díky dalším kontextovým odkazům (poznámky pod čarou) začala tvořit textová síť nabízející možnost další čtenářské konzumace. Mnoho z oněch tištěných ódických básní je také dokladem rozvoje nakladatelských domů, jichž známe z Čech a Moravy desítky.

⁶ F. KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, s. 210.

⁷ Václav THÁM, *Básně v řeči vázané*, Praha 1916, s. 69–70. Viz Karel SABINA, *Václav Stach, jeho doba a spisy. Nástin životopisný a literární*, Praha 1870, s. 24.

⁸ Michael DENIS, *Der Donaustrom. An Josephen von Baiern Auf Ihrer Hochzeitreise nach Wien*, Wien 1765. K jeho osobnosti viz Paul von HOFMANN-WELLENHOF, *Michael Denis. Ein Beitrag zur deutsch-oesterreichischen Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts*, Innsbruck 1881, případně novější příspěvek Ludwig FLADERER, *An der Schwelle zur Moderne: Die lateinische Autobiographie des Jesuiten Michael Denis (1729–1800)*. Teil I, *Neulateinisches Jahrbuch* 14, 2012, s. 53–72.

⁹ Vojtěch KOŘARA, *Dík Laskawému Otcy Wlasti Jozefowi II., též Jeho Maudrosti Chwála*, 1787. K jeho osobě viz Čeněk ZÍBRT, *Básník samouk Vojtěch Kořara, rychtář ve vsi Proseči*, *Český lid* 7, 1897–1898, č. 6, s. 404–420 a Josef V. SCHEYBAL, *Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*, Hradec Králové 1991, s. 145–146.

¹⁰ Johann Joseph EBERLE, *Ode über den in die königlichen Städte gehaltenen Feyerlichen Einzug seiner hochfürstlichen Gnaden, des hochwürdigsten und hochgeborenen Herrn Herrn Anton Peters*, Prag 1764.

¹¹ Václav STACH, *Píseň pro český národ k vítání a korunování Krále Českého Leopolda Druhého*, Praha 1791.

¹² Václav SMYČKA, *Objevení dějin. Dějepisectví, fikce a historický čas na přelomu 18. a 19. století*, Praha 2021, s. 49–73.

Je otázkou, jak v tomto kontextu vnímat právě ony oslavné ódy. Potácí se na pomezí určité starší, řekněme poněkud zkrlesle barokní poetiky a moderního básnictví. I proto historicky vzbuzovaly určité rozpaky či ostych při svém hodnocení. Na jedné straně totiž připomínají repetitivně zpívané hymny o významných lidech, na straně druhé však představují záznamy jedinečných událostí s informativním charakterem. Jsou zajímavými svědky své přítomnosti, kterou chápou jako nedílnou součásti dějin, které jsou zde reprezentovány jako singulární kontinuum příčin a následků (Koselleck), k němuž lidé získávají přístup skrze určitý poznávací výkon.¹³

Například Eberleho báseň o arcibiskupovi Příchovském začíná obrazným zachycením zvonů jako nositelů zpráv či poselství, které doplňují klasicistní antické motivy božské rozpravy. Do tohoto alegorického kontextu vstupuje samotný arcibiskup, jenž je ovšem zachycen ve výrazně historizující síti významů. Když autor zmiňuje jeho předky („Erschallt die Stimme Deiner Ahnen“), doplňuje tento verš poznámkou pod čarou.¹⁴ V ní poněkud obsáhle zmiňuje zásluhy arcibiskupových předků při obraně Plzně proti husitům v 15. století a v bitvě u Kouřimi. Historická noticka rekonfiguruje recepční kontext celé ódy a zasazuje osobu Příchovského do toku dějinného proudu, spojuje jeho minulost a jeho přítomnost do jedinečného nexu.

Zajímavá je v tomto ohledu i Kořarova óda na Josefa II., v níž se výrazně snoubí sakrální motivy stavějící Josefa II. do nečasové polohy jeho božskosti na jedné straně a velmi prozaické a přízemní obrazy jako panovníka-reformátora na straně druhé. Zajímavostí a určitou odlišností je, že byla primárně napsána jako píseň a má svůj vlastní předepsaný nápěv. Obsahově vychází z tzv. Knihy Josefovy, kterou se snaží převést do jiného žánru.¹⁵ Z tohoto hlediska se lze domnívat, že mohla být snadněji šířena mezi lidmi, byť o rozsahu jejího šíření mnoho nevíme. Její cíl je tedy velmi výrazně „didaktizující“ a může být chápána jako pozoruhodný produkt spíše lidové proveniencí. Její recepční horizont je tedy dost odlišný, ovšem spadá do srovnatelného kontextu. Celkový rámec básně je konstruován jako mravní oslava „světce“, zároveň ale v dílčích momentech jde o identifikaci historických událostí v jeho životě jakožto konkrétních a jedinečných momentů v čase a prostoru:

„Co On ráčil učiniti,
O předpodivná Moudrost!
V Okamžení Zem změřiti,
Jaká to Prozřetelnost!
Hned bylo v českém Království,
Domácích Měříčů Množství,
Z Vyšších, ze Sprostáků,
Nejvíc ze Sedláků,
Učic se Inženýrství.“¹⁶

¹³ Tamtéž, s. 251–253.

¹⁴ J. J. EBERLE, *Ode*, s. 5.

¹⁵ Miloslav NOVOTNÝ (ed.), *Knihy Josefova*, Praha 1941.

¹⁶ V. KOŘARA, *Dík Laskavému Otcy Wlasti Jozefowi II.*, sloka č. 12.

Ignác Cornova vydal v roce 1781 v pražském Schönfeldově nakladatelství funerální ódu o Marii Terezii, kterou alegoricky ztvárnil jako matku.¹⁷ K ní se obrací postupně kněz, voják a chlapec, pracovník i rádce a všichni truchlí nad jejím koncem. Obraz všeobecného nářku a smutku je pak v závěru konfrontován s nadějí, kterou Cornova spojuje se synem Marie Terezie Josefem II., jehož na závěr označuje v kontrastu s ní jako otce. Velmi podobnou konstrukci pak přináší i Václav Stach v dotčené ódě, kterou Karel Sabina tolik odsuzoval, když svou báseň končí:

„Vejš zazni harfo! spoj smutek s radostí!
 (Neb nebeské příliš želet nesluší!)
 Hle! spočtla dítky synu milostnému
 nás; on láskou řídit lid se cvičil.“¹⁸

Cornova i Stach reprezentují událost smrti Marie Terezie na jedné straně jako morální ztrátu ctnostné a vynikající panovnice obecně, ale zároveň jako historickou událost v čase, po níž následuje další etapa v logice dějinného vývoje. Její úmrtí je tak součástí řetězu, který oba autoři jakožto doboví pozorovatelé zachycují a komentují. Obě básně jsou tak dokladem určitého vztahu k vlastní dějinnosti.

V celé Cornovově básni je jedna poznámka pod čarou, a to až v samotném závěru. V ní připomíná, že těsně před smrtí darovala pražskému sirotčinci sv. Jana Křtitele rozlehlou budovu.¹⁹ Sám byl jako svobodný zednář v této instituci aktivní a o několik let později sepsal její výroční zprávu.²⁰ Zajisté jde o malý detail, avšak i ten dokládá povahu (nejen) této Cornovovy tvorby. Prozaický komentář k oslavné básni odkazuje na čtenářovu aktuální přítomnost a nemluví tak pouze o samotné panovnici a jejích kvalitách, ale rovněž o aktuálním dění na poli pražské sociální reality. Zároveň, pokud vyjdeme ze Smyčkovy analýzy trhů a nových způsobů čtení, pak je tato poznámka zacílena na čtenáře, které chce informovat a navést na další případné kontexty rodící se modernity. Forma poznámky pod čarou je v tomto ohledu zcela zásadní.

Není snadné zobecňovat všechny tyto postřehy. Lze ovšem obecně říci, že jsou zajímavým dokladem transformujícího se kulturního světa, v němž masivní textová produkce vytváří mediální prostor vzájemně propojených a na sebe referujících diskurzů, které netvoří nějaké kanonické odkazy (např. biblické), ale spíše v principu otevřený svět nabízející nekonečný proud produktů, u nichž se setkávají autoři silící měšťanské vrstvy, čtenáři postupně si zvyšující gramotnost a nakladatelé či knihkupci profitující z neutuchajícího koloběhu knižní výroby. Zároveň se ustalují specializované, avšak související dílčí diskurzy se svými pravidly. Dále pak je zřejmé, že v mnoha ohledech lze ve sledovaných ódách zaslechnout starší poetiku a vidět v nich tak jakési „relikty baroka“, nicméně kontexty, do nichž tyto relikty vstupují, fungují na jiných principech. Mizí z nich onen transcendentní božský rámeček (byť je zachován do jisté míry jeho ja-

¹⁷ Ignaz CORNOVA, *Die Mutter schied'. Eine Ode auf den Tod Marien Theresien*, Prag 1781.

¹⁸ V. THÁM, *Básně v řeči vázané*, Praha 1916, s. 70.

¹⁹ I. CORNOVA, *Die Mutter schied'*, s. 7.

²⁰ Ignaz CORNOVA, *Geschichte des Waiseninstituts zum heiligen Johann dem Täufer in Prag*, Prag 1785. Srovnej F. KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, s. 217.

zyk) a význam sledovaných osobností vyrůstá z imanentního pohybu dějin a z událostí, jichž byly součástí.

Samostatnou otázkou a kapitolou je pak určitá praxeologie zmíněných básní, tj. okolnosti, v nichž byly komponovány a zejména pak reprodukovány. Je totiž zřejmé, že z tohoto hlediska bychom dospěli k značně odlišným závěrům například u Denisovy „svatební“ básně Josefa II. a Kotarovy písně o témže panovníkovi. Některé skladby vznikaly pak při významných událostech týkajících se samotného básníka (zahájení činnost na univerzitě, penzionování atd.). Jiné byly zase vydány jako ryzí umělecká knižní díla, další pak jako školní učebnice či čítanky. V tomto ohledu se však dostáváme za možnosti tohoto textu, jenž cílil spíše na obsahové a formální podobnosti samotných textů namísto analýzy jejich konkrétních kontextů reprodukce.

Válka

Vedle poněkud zapomenutých ód vytvořil Ignác Cornova v 70. letech o něco známější sbírku „válečné“ poezie. Na příkladu jednoho konkrétního tématu, slezských válek ze 40. a 50. let 18. století, olomoucký historik Jiří Fiala před časem rozprostřel širokou paletu toho, co všechno znamenalo básnictví této doby.²¹ Od zaznamenaných lidových nápěvků přes poučenější písmácké reflexe až k umělecky zpracovaným básním, v těchto všech podobách se můžeme setkat s obrazy válečných událostí z první poloviny vlády Marie Terezie. Vůbec polovina 18. století a doba sedmileté války (1756–1763) se podle mnoha historiků vyznačuje výraznou mediální produkcí reflektující překotnou dobu „nulté“ světové války.²² Válečná propaganda i relativně „nezávislá“ umělecká tvorba zaplavily nově se formující trh raně kapitalistické respektive buržoazní společnosti. Obvykle bývá tato událost v mediálních dějinách vnímána jako přelom nově nastupujícího nacionalismu, rodícího se z vyhrocených obrazů válčících stran. Koncept „estetického patriotismu“, stojícího na základech smyslového podráždění zážitkem z konzumace příběhů odvahy a statečnosti, byl před časem analyzován na příkladu díla Thomase Abbta (1738–1766).²³

Steffen Martus označil sedmiletý konflikt jako „osvícenskou válku“, a to hned z několika důvodů.²⁴ Jednak ji zasadil do kontextu přírodovědeckého diskurzu pojednávajícího o nečekaných zemětřeseních, která lze přirovnat k otřesům způsobeným válkami. Dále pak vidí jako konstitutivní rys tohoto střetnutí i boj o veřejné mínění.²⁵ Ten se projevoval jak vydáváním oficiálních pamfletů jednotlivými stranami, tak i publikováním nejrůznějších druhů vzpomínek na jednotlivé bitvy. Do tohoto kontextu pak řadí i básně o sedmileté válce, jejichž nejznámějšími představiteli byli na rakouské straně

²¹ Jiří FIALA, *Dobové slovesné reflexe slezských válek*, Olomouc 2001. Edice těchto reflexí v Jiří FIALA (ed.), *České písně ze slezských válek*, Olomouc 2001.

²² Wolfgang ADAM - Holger DAINAT (edd.), *„Krieg ist mein Lied“*. *Der Siebenjährige Krieg in den zeitgenössischen Medien*, Göttingen 2007.

²³ Eva PIIRIMÄE, *Dying for the Fatherland. Thomas Abbt's Theory of Aesthetic Patriotism*, *History of European Ideas* 35, 2009, č. 2, s. 194–208.

²⁴ Steffen MARTUS, *Aufklärung. Das deutsche 18. Jahrhundert - ein Epochenbild*, Berlin 2015, s. 637.

²⁵ S. MARTUS, *Aufklärung*, s. 644.

výše zmíněný Michael Denis²⁶ a na pruské straně Johann Wilhelm Gleim (1719–1803).²⁷ Známým a unikátním příkladem je osud Ewalda Christiana von Kleista (1715–1759), jenž sám vytvořil několik básní v návaznosti na tento válečných konflikt a sám padl v bitvě u Kunersdorfu (dnes polské Kunowice).²⁸

Tato básnická produkce je svérázným žánrem na pomezí válečného zpravodajství, propagandy, anakreontské kratochvíle a sentimentálního heroismu. Zároveň spontánně vznikají lidové písně a říkanky, v nichž se ozývají otřesné zážitky z pobytu vojsk ve městech i na venkově. Sedmileté válečné střetnutí se v polovině 18. století potkalo s rozšiřujícím se literárním prostorem, zvyšující se obecnou gramotností (aspoň tedy v oblasti Pruska) a potřebou umělecky veřejně rychle vysvětlovat probíhající události.²⁹

Začneme komparací Gleimovy a Denisovy sbírky.³⁰ Někteří badatelé již dávno odhalili odlišná východiska obou autorů písničích o stejné válce.³¹ Zatímco Gleim nabízel velmi subjektivní a přímo na bojiště situované obrazy určené zejména pro samotné vojáky, Denis připravil látku pro její konzumaci z perspektivy domova. Když Gleim konstruuje intimnost válečného prožitku, Denis staví na odív maršálskou pompéznost. Pokud Gleim nacionalizuje své vyprávění, Denis představuje internacionální pohled na válku.

V úvodní zprávě Johann Wilhelm Gleim uvádí, že autorem je „obyčejný voják“ vychován více „zbraněmi než ve škole“, jeho básně jsou naivní a „o poetické pompě nic neví“.³² Dále se zde píše, že jeho jazyk je starší než soudobý jazyk spisovatelů, neboť u běžných obyvatel, které nazýváme lid (das Volk), zůstává jazykový vývoj zhruba o půl století pozadu, a proto ho musíme srovnávat zejména se starými bardy. Stejně jako oni, i zmíněný granátník táhl se svými pány do bitev, o nichž referoval, a stal se tak zároveň básníkem i dějepisem. I proto jsou Gleimem zařazené básně jistou výpovědí dotčeného granátníka a jsou uchopeny jako momenty těsně před bitvou a po ní. Tím dochází ke zprostředkování bezprostředního zážitku účastníka.

I zde se musím odvolat na práci Václava Smyčky, jenž připomněl, jakým způsobem se změnilo postavení orálních svědectví o minulosti právě v procesu akcelerace trhů.³³ Jejich podvojnost spočívá v neustálém napětí mezi autenticitou (nezprostředkovaností) a pravdivostí (mluví pravdu?). I přesto nebo možná právě proto byl tento

²⁶ P. von HOFMANN-WELLENHOF, *Michael Denis*, s. 94n.

²⁷ Martin DISSELKAMP, *Wein und Liebe, Stahl und Eisen – Anakreontisches und Kriegerisches bei Johann Wilhelm Ludwig Gleim*, in: Manfred BEETZ – Hans-Joachim KERTSCHER (edd.), *Anakreontische Aufklärung*, Berlin 2011, s. 201–221.

²⁸ S. MARTUS, *Aufklärung*, s. 648.

²⁹ Zde je třeba poukázat na výzkumy, které dávají v otázce vzniku moderních informačních médií důraz již na třicetiletou válku. Viz Jaroslav MILLER, *Falcký mýtus Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*, Praha 2004 a Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010.

³⁰ Johann Wilhelm GLEIM, *Preußische Kriegslieder in den Feldzügen 1756 und 1757 von einem Grenadier*, Berlin 1758 a Michael DENIS, *Poetische Bilder der meisten kriegerischen Vorgänge in Europa, seit dem Jahr 1756*, Wien 1760.

³¹ S. MARTUS, *Aufklärung*, s. 654–655.

³² J. W. GLEIM, *Preußische Kriegslieder, Vorbericht* (nečíslováno). Odtud jsou reprodukovány i úvahy z celého odstavce.

³³ V. SMYČKA, *Objevení dějin*, s. 67.

modus reprezentace tak produktivní a přitáhl pozornost mnoha autorů a badatelů – včetně Ignáce Cornovy. Gleimova základní konstrukce sice není založena na postavě pradávného barda, ovšem nese výrazné rysy oné orální subjektivity, kterou popisuje Václav Smyčka.

Michael Denis, jenž vydal své válečné básně s několikaletým zpožděním, v úvodu přiznává, že jde o produkt jeho volného času mimo jiné pracovní povinnosti.³⁴ Postupoval nepravidelně podle toho, jak se k němu dostávaly zprávy o významných událostech války. Cílovou skupinou jsou všichni ti, kteří mají zájem o soudobé dění kolem napjatých vztahů zejména mezi Rakouskem a Pruskem. Jako svou inspiraci uvádí díla Friedricha von Hagedorn (1708–1754) a Christiana Fürchtegotta Gellerta (1715–1769), od nichž si vypůjčil základní konstrukční prvky svých básní. Denisovy básně jsou mnohem více než u Gleima skicou válečného pole, na nějž vstupují jednotlivé státy (Rakousko, Prusko, Anglie, Francie, Rusko) a rozhýbávají tak evropské dějiny.

Jestliže Gleim a Denis píší své básně primárně jakožto reflexi dobového dění, Ignác Cornova v roce 1777 rozšířil portfolio válečných básní zpětně i na dějiny.³⁵ Kutnar staví toto dílo příliš rychle po bok Denise a Gleima.³⁶ Jistě je možné najít mnoho paralel a podobností, ovšem historický ráz Cornovovy sbírky přeci jen vybízí k dalším interpretacím. Časová kontinuita jednotlivých bitev je transponována na čas státu reprezentovaného panovníky a později také významnými vojevůdci a habsburskými spojenci. Tato perspektiva je blíže Denisovi a jeho „objektivnějšímu“ popisu válčení, zároveň ale v úvodním slově hovoří o tom, že chtěl primárně zachytit ty osoby, které se přímo na bojišti postavily nepříteli. V tomto ohledu proniká do jeho básně jistý druh gleimovské „subjektivity“, byť v poněkud odlišném hávu. Výjimku učinil Cornova u Marie Terezie a Josefa II., kteří se bitev přímo neúčastnili. V básních sice nepromlouvají aktéři přímo, nicméně skrze básníka je zprostředkována jejich válečná zkušenost a reprezentována historická událost ze svého materiálního těžiště.

Ve vyprávění o Karlu V. se čtenář historicky dostává přímo in medias res, když je před něj postaven obraz prchajících „Otomanů“ zvýrazněný rozkazem „Hleďte!“, které však panovník nepronásleduje.³⁷ Obdobně začíná i báseň věnovaná Maxmiliánu Bavorskému, v níž sugestivně prchá Friedrich Falcký a je pronásledován právě zmíněným habsburským spojencem.³⁸ Smrt obchází kolem a tváře jsou zkrvavené, dramatika okamžiku je velmi subjektivní. Bitvy a války nejsou vykládány z „ptačí“ perspektivy a morálně hodnoceny, je jim často ponechána jakási surová tvář dějin.

František Kutnar správně upozornil na výkladové poznámky připsané k jednotlivým básním, které podle něj poukazují na „nový rys Cornovovy osobnosti – na jeho zájem historický.“³⁹ Vzniká tím specifický žánr historické poezie, jenž využívá jazyka poetického i prostého. Hranice mezi uměleckým zpracováním a odborným výkladem se tím postupně ztrácí. Uvedme si příklad verše z části věnované Marii Terezii:

³⁴ M. DENIS, *Poetische Bilder*, Vorbericht (nečíslováno). Odtud jsou reprodukovány i úvahy z celého odstavce.

³⁵ Ignaz CORNOVA, *Die Helden Österreichs besungen in Kriegsliedern*, Prag 1777.

³⁶ F. KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, s. 209–210.

³⁷ I. CORNOVA, *Die Helden*, s. 4.

³⁸ Tamtéž, s. 54.

³⁹ Tamtéž, s. 210.

„Ja tragt des Krieges Schrecken hin
 Bis an der Heldinn Sitz!
 Es drohe deinen Thürmen Wien
 Der rothe Waffenblitz.“⁴⁰

K této sloce je pod poznámkou „b“ pak připsán následující výklad: „Spojené francouzsko-bavorské síly byly v roce 1741 přesunuty k Sankt Pölten.“⁴¹ Časové a místní zakotvení poetického eposu o Marii Terezií spojuje různé diskurzy a žánry – umělecké, historiografické, zeměpisné. Ve zmíněné básni o Maxmiliánovi Bavorském je pak u verše obsahujícího zmínku o Fridrichovi vysvětlivka, že jde o kurfiřta falckého, známého pod přezdívkou zimní král, čímž se opět otevírá další kontextuální a interpretační pole.⁴² Historiografická perspektiva zklidňuje, uhlazuje a osmyslňuje divokou překotnost válečných střetnutí. Zároveň propojuje jednotlivé básně a převádí je jako dílčí svědectví na širší časovou osu dějin habsburských zemí.

Podstatné je, že se válečná poezie druhé poloviny 18. století (mimo jiné) vytvářela v síti na pomezí subjektivizujícího zážitku a jeho objektivizující/historizující reflexe. Tuto dynamiku, která se může jevit zastřeně při zpětném hledání tzv. „klasicizujících“ a „romantizujících“ zdrojů moderní básnické kultury, je třeba vykládat v určité původní jednotě. Nedávno byla vydána zásadní práce, která reflektuje fenomén vztahu války a básnictví v polovině 18. století. V ní bylo v této souvislosti upozorněno na fakt, že v případě Gleimovy válečné poezie založené na konstrukci anonymního subjektivního vypravěče vzniká prostor pro formulování konceptu lásky k vlasti a pozdějšího moderního národa.⁴³ Jednou z os tohoto fenoménu je také jeho „autenticko-neautentická poezie“, která se pohybuje na hranici literatury a žurnalistiky a která rozevřívá diskurz o vlasti jakožto prostoru na jedné straně prožívaného a na straně druhé racionálně uchopitelného, měřitelného a historického. A to platí i pro Cornovu a jeho sbírku.

Celé 18. století, jak ukázal již zmíněný Olav Krämer, je literatura (a zejména básnická) ovlivněna konceptem tzv. *Lehrgedicht*, který v sobě pojí zákonitosti umělecké tvorby, morálního a náboženského vzdělávání a prezentace oborových poznatků, přičemž proporce a cíle těchto segmentů, stejně jako formální náležitosti, se v čase a v místě lišily.⁴⁴ Ignáce Cornovu lze do této kategorie zařadit stejně jako třeba Gleimovu sbírku *Halladat oder Das rothe Buch* (1774) určenou k předčítání ve školách.⁴⁵ Zdá se, že tento umělecko-naučný útvar je zajímavou syntézou starších žánrů (různé varianty můžeme sledovat už od antiky) a nových modernizačních výzev. Snaha informovat, poučovat a vzdělávat širší vrstvy obyvatelstva našla v tomto druhu básnictví svůj populární nástroj, který ovšem postupně od konce 18. století upadal a byl nahrazen novými (zejména prozaickými) modely.

⁴⁰ I. CORNOVA, *Die Helden Österreichs*, s. 39.

⁴¹ Tamtéž, s. 42.

⁴² Tamtéž, s. 57.

⁴³ A. HILDEBRANDT, *Die Mobilisierung*, s. 308–313.

⁴⁴ O. KRÄMER, *Poesie der Aufklärung*, s. 5.

⁴⁵ Tamtéž, s. 372–384.

Závěr

Doba poslední třetiny 18. století, jak jsem ji nahlédl skrze raná básnická díla Ignáce Cornovy, je dobou proměn, rozvoje, úpadku i přechodu. Nikoli ovšem v tom smyslu, že by bylo možné ji nahlédnout na prosté škále barokní – klasicistní – romantický. Má svou vlastní identitu, své vlastní koordináty a faktory. Zajisté byla pod vlivem starších jevů a v mnohém předjímala jevy nové, avšak sama se stala obětí následného vývoje a ztratila svou svébytnost ve prospěch příběhů o rodících se národních hnutích, které samy hledaly na konci 18. století své kořeny, a tím na dlouhou dobu předdefinovaly způsob, jakým o ní uvažujeme.

Tato studie si kladla za cíl zdůraznit spíše synchronní charakteristiky jedné části básnictví v českých zemích v poslední třetině 18. století. Starší historiografie (zejména ta založená v tradicích 19. století) zdůrazňovala naopak diachronní aspekty, tj. přechod mezi starší „barokní“ literaturou a novější „obrozenskou“ kulturou. Zároveň bývaly zdůrazňovány jazykové rozdíly v jednotlivých tvorbách. Ukazuje se však, že je na místě také zhodnocení určitých společných specifik daného období. Tematickým východiskem byla tvorba Ignáce Cornovy, jehož básně byly dříve opomíjeny ve stínu dalších jeho slavných textů. Ty byly zasazeny do sousedství dalších autorů (Michael Denis, Vojtěch Kotara, Johann Eberle), aby se ukázaly některé důležité paralely. Žánrově byly analyzovány jednak tzv. ódy, mající svůj předobraz ve starší tvorbě, a válečné „zpravodajské básně“ reagující na dynamický politický vývoj soupeření mezi státy.

Na obou příkladech se ukázalo, že pro adekvátní porozumění sledovanému období nestačí využít zmíněné tradiční literárněvědné kategorie, ale je třeba zohlednit tehdejší mediální proměny, rozvoj čtenářské gramotnosti a konzumu, formální proměny básnické tvorby (poznámky pod čarou) a vznik moderní politické propagandy.

Vzhledem ke krátkému rozsahu studie nebylo možné některé otázky uspokojivě zodpovědět. Jedním z důležitých úkolů by mohl být výzkum praxeologický, tj. podrobnější analýza šíření a zejména pak recipování a reprodukování daných básní. Další pozoruhodnou nevyřešenou otázkou je další komparace produkce českých zemí s kontextem zejména německým (jako v případě zmíněného Gleima), ale také s některými dalšími (francouzský, anglický, ruský, americký) a to třeba na poli mediální revoluce a proměny role textů v modernizujícím se světě. V neposlední řadě by pak bylo možné ještě více rozpracovat fenomén tzv. Lehrgedicht, jehož vývoj v celém 18. století je samostatnou kapitolou literárních dějin. Zkrátka po přečtení zůstává možná víc otázek než odpovědí.